

The Tree in Art: From Adam to the Anthropocene

Peter Megyeši

Annotation

Exhibition *Grow. Der Baum in der Kunst* (September 23, 2022 – January 8, 2023) in Vienna's Lower Belvedere is a spatially, production-wise, but especially intellectually ambitious project accompanied by a publication whose content goes beyond the traditional catalogue genre. The curator of the exhibition and co-editor of the book is Miroslav Haľák, who works at the Austrian Belvedere Museum. At the centre of the thematic exhibition is the tree as a cultural phenomenon or category, visual motif, sign, metaphor, and symbol. The selected curatorial approach is transhistorical and transdisciplinary: through 102 works by 76 artists, from the 15th century to the present day, the tree is understood and interpreted in a spectrum of media, contexts, and discourses. From a curatorial point of view, the project is thought out in detail, and represents a unique example of a spectacular exhibition that is ecological not only thematically and declaratively, but also realistically and from a production point of view. The accompanying materials were made from recycled materials, and the criterion for selecting the exhibited works was to avoid expensive transportation with a negative impact on the environment. When preparing the exhibition, Miroslav Haľák had the opportunity to draw on his long-term art-historical research into the phenomenon of anthropomorphism. In 2021, his publication *Face of Nature (Theory of Anthropomorphism in Modern Art)* was published by the Slovak publishing house Petrus. This complex curatorial project also contributed to the establishment of Slovak art in an international context. The exhibition presented the works by, Robert Bielik, Daniel Fischer, Michal Kern, Marek Kvetan, Zuzana Mináčová, Marek Ormandík and Dorota Sadovská.

Doc. Mgr. Peter Megyeši, PhD. (1985) studied history and theory of arts at the Faculty of Philosophy and Arts at the Trnava University in Trnava (2011), he completed study stays at the Faculty of Philosophy and Arts, Charles University in Prague (2010/2011) and at the Faculty of Arts, Masaryk University in Brno (2013). He completed his doctoral studies at the Department of History and Theory of Arts at the Trnava University in Trnava with a dissertation thesis devoted to the semantic layers of the medieval iconography of St. Christopher (2014). From 2014 to 2021, he worked as an assistant professor at the Department of Theory and History of Arts at the Faculty of Arts at the Technical University in Košice. He currently works at the Department of History and Theory of Arts at the Faculty of Arts at the Trnava University in Trnava and as a researcher at the Centre of Art Sciences at the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. He is engaged in research on the medieval and early modern age arts, iconography, iconology, emblematics, but also in the reflection on contemporary arts and interpretation issues.

peter.megy@gmail.com

Pohľad do vstupnej časti výstavy *GROW. Der Baum in der Kunst*. V poradí Liza Lou: *Prekliati*, 2004, sklenené korálky na liatej polyesterovej živici, Adam: 218,4 x 106,8 x 78,7 cm, Eva: 226,1 x 68,6 x 94 cm. So súhlasom Galerie Thaddaeus Ropac, London – Paris – Salzburg – Soul



Strom v umení: Od Adama po antropocén

Peter Megyeši



Pohľad do vstupnej časti výstavy GROW. Der Baum in der Kunst. V popredí Pöstne plátno s výjavmi zo Starého zákona, okolo roku 1400, malba na plátne, 190 x 304 cm. V zbierke Belvedere, Wien



Pohľad do výstavy. Na ľavej stene Constantin Damianos: Jar, 1905, olej na plátne, na pravej stene August Roth: Tancujúce deti, 1906, olej na plátne, obidve v zbierke Belvedere, Wien. V popredí Marek Kvetan: Post selfie, 2018, 50 x 30 x 30 cm. V súkromnom vlastníctve

Výstava *Grow. Der Baum in der Kunst* (23. september 2022 – 8. január 2023) vo viedenskom Dolnom Belvedéri je priestorovo, produkčne, ale najmä intelektuálne ambicióznym projektom sprevádzaným publikáciou, ktorá obsahom presahuje žánr tradičného katalógu.¹ Kurátorom výstavy a spoluzostavovateľom knihy je Miroslav Halák pôsobiaci v rakúskom Belvedere Museum. V centre tematickej výstavy stojí strom ako kultúrny fenomén či kategória, vizuálny motív, znak, metafora a symbol. Zvolený kurátorský prístup je transhistorický a transdisciplinárny: prostredníctvom 102 diel od 76 umelcov a umelkýň, od 15. storočia až po súčasnosť, je strom nahliadaný a interpretovaný v spektre médií, kontextov a diskurzov. Podrobné mapovanie zvolenej témy v dlhom časovom horizonte a so zámerom komplexného uchopenia a nazerania z rôznych perspektív pripomenie napríklad výstavu *Gold* (2012) realizovanú v identických priestoroch alebo *Krv* v SNG v Bratislave (2012 – 2013). A napokon, výstavu o stromoch sprevádza vo Viedni výstava o zvieratách – *Das Tier in Dir* v MUMOKu.

¹ Stella Rollig – Miroslav Halák (Hg.): *Grow. Der Baum in der Kunst*. Köln 2022. Autormi textov sú Stella Rollig (Úvod), Miroslav Halák (koncept výstavy), Ivan Gerát (ikonograficko-ikonologické výklady motívu stromu), Isabel Kranz (literárny výskum), Angela Kallhoff (význam stromu pre filozofiu), Július Fújak (muzikologická interpretácia), Sophie Reyer (socio-ekologické prístupy), Claudia Slanar (audiovizuálna kultúra).

Už pri letmom prechádzaní výstavou je ľahké nadobudnúť presvedčenie, že pre tento typ projektu je zvolená téma priam ideálna, keďže vzťah človeka k stromu predstavuje zrejme antropologickú konštantu. Strom nás totiž sprevádza „od Adama“: hojne sa vyskytuje v náboženských naratívoch a ich symbolike a je hlboko zakorenený v kolektívnej i individuálnej imaginácii. Strom má pevné miesto v príbehoch o vzniku sveta, a to nielen v židovsko-kresťanskej tradícii, ale zároveň je dôležitým symbolom a objektom vedeckého skúmania i projekcie túžob po záchrane aj v čase aktuálne prebiehajúcej environmentálnej krízy, keď čoraz častejšie zaznievajú myšlienky o globálnom ohrození ľudstva a pozemských biotopov. V konfrontácii vybraných príkladov vizuálneho umenia je ponúkaná sémantická košatosť stromu a až netušené možnosti stretnutí a tematických prerastaní. Strom je na výstave predstavený nielen z pohľadu zdánlivo nekonečne sa rozvetvujúcich významov, ale aj ako model, schéma, diagram, ktorý môže pripomínať rodostromy, Darwinove skice k evolučnej teórii alebo rizomatické štruktúry. Výstava je koncipovaná ako pútavá a hlbavá vizuálna esej rozvrhnutá do troch kapitol. V prvej je strom predstavený predovšetkým ako duchovný a náboženský symbol, v druhej ako model poznávania a inšpiratívny vizuálny znak, tretia predstavuje záverečnú syntézu a pointu.



Dorota Sadvská: Modrozelený Kristus, 2021, olej na plátne, priemer 195 cm. V súkromnom vlastníctve. Inštalácia na strop vstupnej miestnosti. Foto: autorka.

Liza Lou: Prekliati, 2004, sklenené korálky na liatej polyesterovej živici, Adam: 218,4 x 106,8 x 78,7 cm, Eva: 226,1 x 68,6 x 94 cm. So súhlasom Galerie Thaddaeus Ropac, London – Paris – Salzburg – Soul



Nibar Güreş: Totem stojaci na hlave, 2014, C-print, 100 x 150 cm. V zbierke Belvedere, Wien



Pohľad do jednej zo sekcií výstavy. Na čelnej stene Robert Bielík: Strom vo svetlách, 2021, olej na plátne, 200 x 180 cm. V súkromnom vlastníctve. Na ľavej strane Nibar Güreş: Totem stojaci na hlave, 2014, C-print, 100 x 150 cm. V zbierke Belvedere, Wien. Na pravej strane Donna Ong: Les odpovedá, 2015, jednokanáľová videoprojekcia, 8 min., slučka. So súhlasom Galerie Krinzinger a umelkyne

Samozrejme, pri takomto type výstavy sa už akosi samozrejme a takmer mimovoľne generujú dva typy očakávaných výhrad. Prvý sa môže týkať údajne príliš širokého koncipovania výstavy a jej nejasného členenia, pričom v recenziách sa kritika formuje prostredníctvom ponúkajúcich sa metafor *svojoľného vetvenia*² a návštevníckeho *stratenia sa v lese*³. Za druhým typom výhrad sa skrýva prostý fakt, že individuálnym návštevníkom a návštevníčkam môže na výstave konkrétny aspekt témy stromu chýbať, alebo považujú niektorú podkapitulu za nedostatočne rozvinutú, prípadne na výstave nenájdu zastúpených umelcov, ktorých by očakávali. Napríklad recenzentka z *Die Presse* chýbajú najmä Hundertwasser, Beuys a Max Peintner.⁴ Výhrady a námietky orientované týmito smermi patria k výraznej tendencii súčasných kritických recenzií výstav. Ich autorky a autori neanalyzujú úspešnosť spôsobov prevedenia kurátorského konceptu s jeho zámermi a cieľmi do špecifického priestorového média výstavy,

2 Katharina Rustler: Willkürliche Verzweigung: Der Baum in der Kunst in Unteren Belvedere. In: *Der Standard* (27. september 2022). Online: <https://www.derstandard.at/story/2000139473251/willkuerliche-verzweigungggrow-der-baum-in-der-kunst-im-unteren-belvedere>

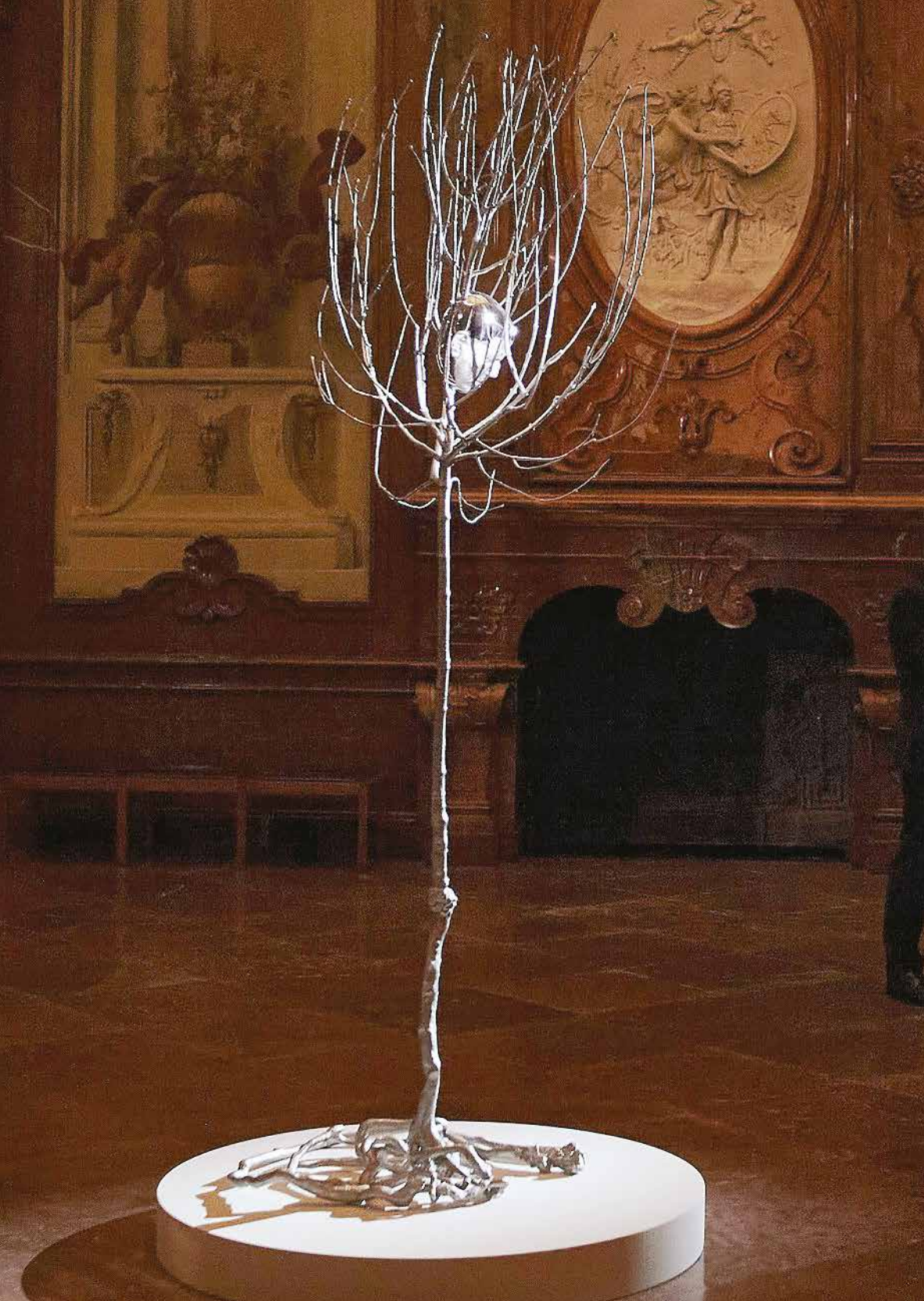
3 Almuth Spiegler: Unteres Belvedere: Die Bäume können nicht dafür. In: *Die Presse* (22. september 2022). Online: <https://www.diepresse.com/6193502/unteres-belvedere-die-baeume-koennen-nichts-dafuer>

4 Almuth Spiegler: Unteres Belvedere: Die Bäume können nicht dafür. In: *Die Presse* (22. september 2022). Online: <https://www.diepresse.com/6193502/unteres-belvedere-die-baeume-koennen-nichts-dafuer>

ale polemizujú so samotnou témou, prípadne s uchopením témy a obsadením výstavy. Vo výsledku sa tak z recenzií výstav nedozvedáme, či sa podarilo naplniť deklarovaný zámer kurátorov, ale skôr to, ako by výstavu, ak by ju pripravovali, poňali autori kritických textov.

Už vstup do expozície naznačil, že na výstave bude dochádzať k anachronickým juxtapozičným situáciám a návštevníci sa teda môžu tešiť na objavné a prekvapujúce odhaľovanie interpretačných súvislostí. V prvej miestnosti sa tak napríklad, okrem iných, stretáva fragment pôstneho plátna zobrazujúceho starozákonné výjavy (okolo 1440) s tabuľovými maľbami Adama a Evy od Lucasa Cranacha staršieho (okolo 1520) spolu s inštaláciou *The Damned* (2004) od Lizy Lou a maliarskym tondom *Modrozelený Kristus* (2021) Doroty Sadovskej. Bolo potešujúce a zároveň prekvapujúce vidieť na výstave výrazné zastúpenie slovenských autoriek a autorov – Robert Bielík, Daniel Fischer, Michal Kern, Marek Kvetan, Zuzana Mináčová, Marek Ormandík a Dorota Sadovská, reprezentovaných vynikajúcim výberom kvalitných diel.

Expozícia nepracuje len s tematickým prepájaním a vrstvením významov a asociácií, ale v prezentácii diel ponúka aj sofistikovanú priestorovú formálnu inštaláciu, kde dochádza k akcentovaniu detailov, foriem a motívov pri priehľadoch medzi skupinami diel, prípadne z miestnosti do ďalších priestorov. O premyslenosti expozície svedčí aj spôsob, akým kurátor



Pohľad do časti výstavy. Na čelnej stene Alois Mosbacher: Les, 2011 – 2020, inštalácia, malba na plátne. V súkromnom vlastníctve. Na ľavej strane Ralo Mayer: And turns and turns and I turn pages. (...), 2009/12, dvojkanálová videoinštalácia, zvuk, šošovka, 106,5 x 141,5 x 3,5 cm, 40 min. V zbierke Belvedere, Wien

do výstavy integruje pôvodný ikonografický program interiérov Dolného Belvedéru a ako pracuje s pohľadmi do priľahlých záhrad s výsadbou.

Široké chronologické rozpätie umožňuje vysledovať okrem jednotlivých variácií aj pôsobivý dramaturgický oblúk. Archaický, mýtický a mystický strom z úvodu výstavy v jej priebehu metamorfuje v strom epochy antropocénu: Strom poznania sa mení z biblického na vedecký – diagram, schému, strom evolúcie a neurónových sietí, aby v závere výstavy vyrástol ako strom antropomorfovaný chápaný ako súčasť zelených pľúc planéty, ako strom ekológie. Dlhodobá životnosť stromu – symbolu asociovaného s uctievaním, nádejou a záchranou – prepája v imaginácii apokalyptické a eschatologické uvažovanie minulosti so súčasťou dobou antropocénu. Prostredníctvom sledovania transformácie motívu sa načrtáva interpretačná línia,

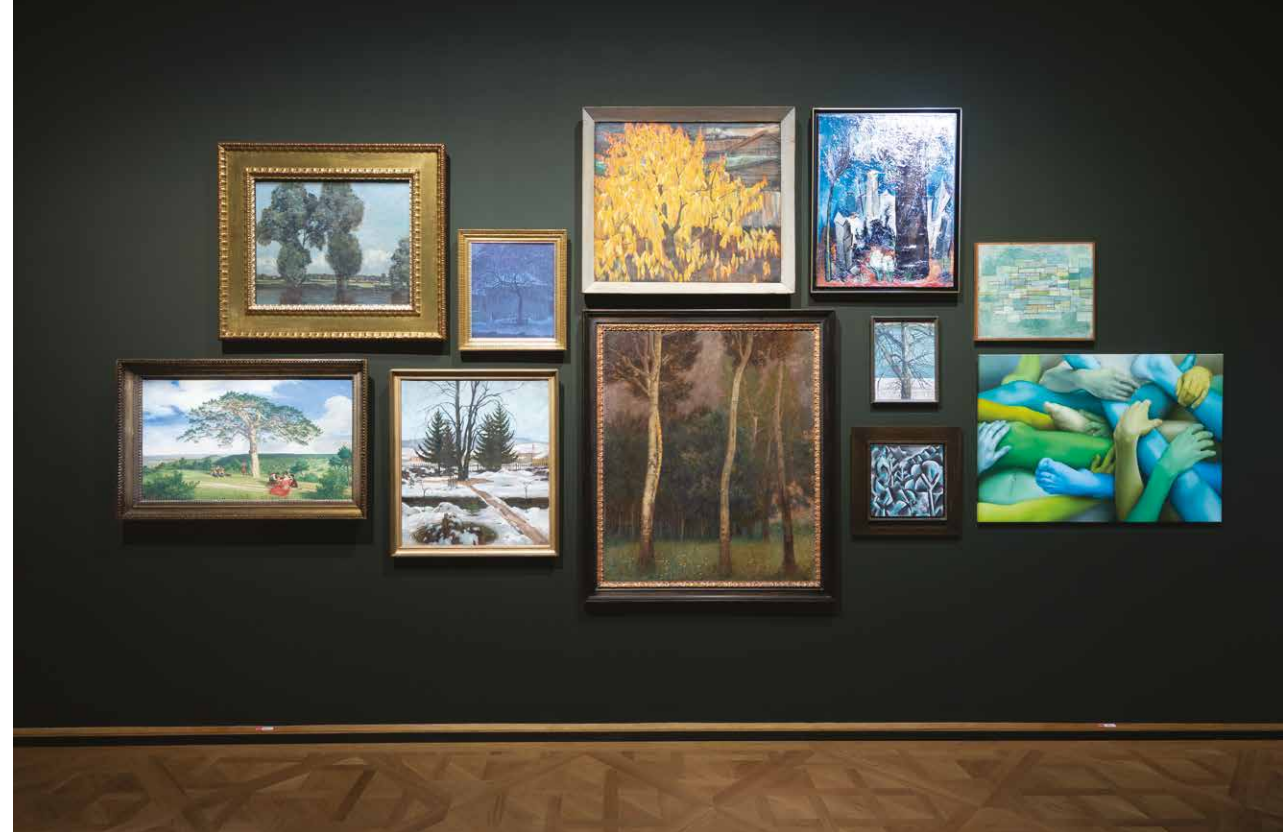
Rona Pondick: Hlava v strome, 2006 – 2008, oceľ (edícia 2/3), 266,7 x 106,68 x 93,98 cm. So súhlasom Galerie Thaddaeus Ropac, London – Paris – Salzburg – Soul



Pohľad do výstavy. Na ľavej strane Katharina Grosse: Bez názvu, 2020, akryl na plátne a dreve, 240 x 173 x 53 cm; Katharina Grosse: Bez názvu, 2020, akryl na plátne a dreve, 212 x 176 x 33 cm. So súhlasom Galerie nächst St. Stephan Rosemarie Schwarzwälder. V rohu miestnosti Jakub Špaňhel: Willst du deinen Wald vernichten, pflanze Fichten, nichts als Fichten, 2022, site-specific inštalácia, akryl na stene a plátne. V súkromnom vlastníctve

v rámci ktorej je možné chápať niektoré prejavy súčasného environmentálneho hnutia aj ako sublimované formy náboženského myslenia.

Výstava sa nevyhýba ani ideologizovanému chápaniu a extrémnemu politickému zneužitiu krajinomalby lesa a lesných zákutí v minulosti. Zdanlivo neutrálne prírodné motívy boli v období nacistickej ideológie re-interpretované v súvislosti s pangermánskymi mýtmi a hľadaním a konštruovaním identity národa. Dilema, ako a či vôbec prezentovať diela kontaminované nacizmom sa prejavila aj v spôsobe ich prezentácie. Okrem vysvetľujúcich komentárov, ktoré poskytujú potrebný kritický interpretačný rámec, túto skutočnosť tematizuje aj ich inštalácia. Obrazy nie sú zavesené na stene v rovnocennej pozícii s ostatnými, ale opreté o stenu, akoby v medzpriestore medzi depozitom a expozíciou. Aj tento príklad svedčí o ústretovosti koncepcie výstavy smerom aj k menej poučeným návštevníkom. Výstava nepodceňuje ich intelekt a vzdelanie, ale ak sa vyskytne riziko zablúdenia v sémanticky temných zákutiach prehliadky, kurátor prostredníctvom textov a sprievodných informácií podáva pomocnú ruku a sprevádza ich. Skvelá výstava *Grow. Der Baum in der Kunst* je kurátorsky premyslená do detailov a predstavuje ojedinelý príklad spektakulárnej výstavy, ktorá nie je ekologická len tematicky a v deklaratívnej polohe, ale i reálne a produkčne. Sprievodné materiály sú vyhotovené z recyklovaných materiálov



Od pocitu ku konštrukcii, od skutočného k abstraktnému a imaginárnemu. Mozaika diel od autorov a autoriek z rôznych časových období od konca 19. storočia až po súčasnosť. Najmladším dielom je olej Doroty Sadovskej: Stay Home 2, 2022, olej na plátne, 90 x 130 cm. V súkromnom vlastníctve

a výber vystavených diel bol ovplyvnený aj kritériom vyhnúť sa nákladným transportom s neželaným dopadom na životné prostredie. Miroslav Halák mohol pri príprave výstavy vychádzať z dlhodobého autorského umeleckohistorického výskumu fenoménu antropomorfizmu.⁵ Obdivuhodný a komplexný kurátorský projekt má navyše prínos aj pre etablovanie slovenského umenia v medzinárodnom kontexte.

doc. Mgr. Peter Megyesi, PhD. (1985), vyštudoval dejiny a teóriu umenia na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave (2011), absolvoval študijné pobyty na FF UK v Prahe (2010/2011) a na FF MU v Brne (2013). Doktorandské štúdium ukončil na Katedre dejín a teórie umenia Trnavskej univerzity v Trnave dizertačnou prácou venovanou významovým vrstvám stredovekej ikonografie sv. Krištofa (2014). V rokoch 2014 – 2021 pôsobil ako odborný asistent na Katedre teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach. V súčasnosti pôsobí na Katedre dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a ako vedecký pracovník v Centre vied o umení SAV v Bratislave. Venuje sa výskumu umenia stredoveku a raného novoveku, ikonografii, ikonológii, emblematicke, ale aj reflexii súčasného umenia a problematike interpretácie.

peter.megy@gmail.com

⁵ Miroslav Halák: *Tvár prírody (teória antropomorfizmu vo výtvarnom umení moderny)*. Petrus 2021



Pohľad do výstavy s centrálne umiestneným objektom Floriana Raditscha: Greek Fire Monument, 2022, drevo, 206 x 155 x 155 cm. V súkromnom vlastníctve. Na pravej strane filmová projekcia Asty Gröting: Jabloň, 1997 a súbor fotografií Zuzany Mináčovej: Maliar, 1979; Básnik, 1979; Zoznámenie, 1979; Spolu sme stlští, 1979, všetko fotografie zapožičané zo zbierky SNG. Na ľavej strane Christian Eisenberger: Hang Over, 2014 – 2015, fotografia. V zbierke Belvedere, Wien



Pohľad do výstavy s dielami, kde bola krajina malba zneužitá v prospech nacistickej ideológie. Na ľavej strane Adolf Wissel: Portrét starého roľníka, 1940, na čelnej stene Max Zaeper: Okraj borovicového lesa, 1900 – 1920; Ferdinand Andri: Výrub, 1907. Všetky v zbierke Belvedere, Wien

Durch alle Wesen reicht der eine Raum:
Weltinnenraum. Die Vögel fliegen still
durch uns hindurch. O, der ich wachsen will,
ich seh hinaus, und in mir wächst der Baum.

Rainer Maria Rilke
Weltinnenraum, 1916

Through all beings extends one space:
World's inner space. Silently the birds fly
through us. Oh, I who want to grow,
I look outside, and the tree inside me grows.

Rainer Maria Rilke
Weltinnenraum, 1916



Pohľad do výstavy. V centre Giuseppe Penone: Respirare l'ombra, 1998, bronz, zlato, listy vavrínu, 180 x 95 x 165 cm.
Na ľavej strane Marek Kvetan: Rekonfigurácia II, 2019, drevo, akryl, síra, 50 x 500 x 30 cm. V súkromnom vlastníctve.
Na pravej strane diptych Daniela Fischera: Srdce skutočnosti, 1995, olej a airbrush na plátne, cibachrómové, oba 270 x 200 cm.
V súkromnom vlastníctve. Všetky fotografie z výstavy: Johannes Stoll / Belvedere, Wien, 2022